

# บทที่ 1

## บทนำ

### 1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

เมืองเชียงใหม่ในปัจจุบันเป็นศูนย์กลางความเจริญทางการท่องเที่ยว เศรษฐกิจ เทคโนโลยี และการศึกษาของภาคเหนือ อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 ตั้งแต่ พ.ศ.2504 เป็นต้นมา (เจ้าศรีอแก้ว ณ เชียงใหม่, 2536) แต่การพัฒนาดังกล่าวนั้นจะไม่เป็นผลสำเร็จเลย ถ้าหากเมืองเชียงใหม่ปราศจากภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ที่มีมาอย่างยาวนานมากกว่า 700 ปีที่พญามังรายได้สร้างเมืองขึ้น ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ผ่านการสืบทอดสั่งสมจนกระทั่งกลายเป็นมรดกเสน่ห์ที่ชวนหลงใหลให้กับคนต่างถิ่นที่เข้ามาท่องเที่ยวและแสวงหาผลประโยชน์จากเมืองเชียงใหม่ในด้านอื่นๆ

อย่างไรก็ตามการพัฒนาเมืองเชียงใหม่ให้รอดหน้าอย่างก้าวกระโดดเช่นนี้ กลับสร้างผลกระทบต่อตัวคนเชียงใหม่อย่างมหาศาล เมื่อคนท้องถิ่นไม่รู้จักรากเหง้าและภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ดีพอ เพราะการขาดความรู้ความเข้าใจในประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ซึ่งเป็นประวัติศาสตร์สังคมที่แสดงให้เห็นความเป็นมาของผู้คนในท้องถิ่นเดียวกันที่อาจมีความแตกต่างทางชาติพันธุ์ แต่เมื่อเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่เดียวกันตั้งแต่ 2-3 ชั่วคนสืบลงไป ก็จะเกิดสำนึกร่วมกันเป็นคนในท้องถิ่นเดียวกัน มีจารีต ขนบประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ และคติทางเศรษฐกิจและสังคมร่วมกัน

เมืองเชียงใหม่เป็นเมืองที่มีประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจเป็นของตนเอง เนื่องจากความสำคัญของเมืองในอดีตและความหลากหลายของผู้คนที่มาอยู่ร่วมกัน แต่กลับเป็นที่น่าเสียดายที่ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น แม้จะมีนักวิชาการให้ความสนใจศึกษาอยู่เสมอ แต่ก็เป็นการศึกษาที่ให้ความสำคัญกับชนชั้นปกครอง เช่นเดียวกับพิพิธภัณฑ์อีกจำนวนมากที่มีอยู่ในเชียงใหม่ แง่มุมที่น่าสนใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของชาวบ้านและชนชั้นกลางกลับถูกละเลยไปอย่างน่าเสียดาย ทั้งที่ในความเป็นจริง ชนชั้นกลาง เป็นกลุ่มชนชั้นที่มีบทบาทต่อประวัติศาสตร์สังคมและเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มพ่อค้าชาวจีนหลายตระกูล ที่สะสมความมั่งคั่งขยายการค้าลงทุน และยังคงมีบทบาทต่อเศรษฐกิจเชียงใหม่เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

กลุ่มตระกูลชุตินา – นิมมานเหมินท์ จัดได้ว่าเป็นตระกูลใหญ่ตระกูลหนึ่งในเชียงใหม่ที่สร้างคุณประโยชน์ต่อสังคมเชียงใหม่และประเทศชาติเป็นเวลานานกว่าหลายทศวรรษ ไม่ว่าจะเป็นด้านศิลปวัฒนธรรมและด้านการพาณิชย์ ความเป็นมาของตระกูลชุตินา นั้นเริ่มต้นมาจากหลวงอนุสารสุนทร ส่วนตระกูลนิมมานเหมินท์เริ่มจากนายมาอี และนางบัวจันทร์ ทั้งสองตระกูลมีต้นสายมาจากบรรพบุรุษเดียวกันสืบถึง นายซ้อและนางหงษ์ แห่งแต่ ต้นตระกูลชุตินา – นิมมานเหมินท์ จึงมีมาอย่างยาวนานและสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด (เอนก มังตรีสรรค์, 2543)

บุคคลสำคัญท่านหนึ่งในตระกูลชุตินา – นิมมานเหมินท์ คือ “หลวงอนุสารสุนทร” เดิมชื่อนายสุนธีร์ ชุตินา จัดอยู่ในชั้นคหบดีของเมืองเชียงใหม่ ในสมัยรัชกาลที่ 6 ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นกรรมการพิเศษของจังหวัดเชียงใหม่ โดยพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น “หลวงอนุสารสุนทร” ได้ทำการก่อสร้างอาคารตึก 2 ชั้น บนถนนวิชัยนาถให้เป็นที่ตั้งร้านชื่อ “ห้างชว่งเส็ง” เปิดดำเนินการขายสินค้าเบ็ดเตล็ด โดยที่นำสินค้าเกษตรจากภาคเหนือบรรทุกเรือค้าถ่อหางแมงป่องไปยังกรุงเทพฯ และจอดถ่ายสินค้าแถวบางกอกน้อย ฟันธนบุรี จากกลับเชียงใหม่ก็ได้ซื้อสินค้าเครื่องใช้ ยา อาหาร กระป๋อง เครื่องจักรมาขายต่อที่เชียงใหม่ และเป็นที่นิยมของข้าราชการ คหบดี มิชชันนารีและชาวต่างประเทศที่เริ่มเข้ามาอาศัยและทำการค้าในจังหวัดเชียงใหม่ “ห้างชว่งเส็ง” นี้เองได้กลายเป็นสถานที่ที่มีความสำคัญต่อลูกหลานในตระกูลชุตินา – นิมมานเหมินท์ (ทศ วัฒนพร, 2551)

ในปัจจุบันกลุ่มอาคารของหลวงอนุสารสุนทรถูกใช้เป็นที่ทำการของ “ห้างหุ้นส่วนอนุสารเชียงใหม่” และเรียกกันในหมู่เครือญาติว่า “บ้านตึก” ในอดีตนับว่าเป็นบ้านที่มีความทันสมัยที่สุดหลังหนึ่งในเมืองเชียงใหม่ โดยหลวงอนุสารสุนทรได้ออกแบบกลุ่มอาคารส่วนใหญ่ด้วยตนเอง และอาศัยช่างท้องถิ่นในการก่อสร้าง บริเวณบ้านตึกมีพื้นที่รวม 2 ไร่ ประกอบด้วยอาคาร 5 หลัง คือ ตึกหลวงอาคารหลังแรกที่สูงขึ้นมีอายุเก่าแก่ถึง 100 ปี ต่อมาเมื่อมีฐานะการเงินดีขึ้นจึงได้สร้างเรือนแถว ตึกแดง ตึกขาว และเรือนครัว เพิ่มตามมาภายหลัง อาคารแต่ละหลังมีรูปแบบการก่อสร้างที่สะท้อนให้เห็นภาพประวัติศาสตร์ของเมืองเชียงใหม่ในสมัยต่างๆ 3 สมัย หลักด้วยกัน คือ ยุคของหลวงอนุสารสุนทร ยุคลูกของหลวงอนุสารสุนทร และยุคหลานของหลวงอนุสารสุนทร ภายในตัวเรือนมีสิ่งอำนวยความสะดวกเหมือนบ้านชาวตะวันตก มีการริเริ่มนำวิทยาการใหม่เข้ามาใช้ เช่น หอส่งน้ำ ห้องสูบน้ำบาดาล มุ้งลวด ส้วมชักโครกและอ่างล้างหน้าจากประเทศอังกฤษ รถยนต์คันที่สามของเชียงใหม่ ในขณะที่เดียวกันการที่หลวงอนุสารสุนทรตั้งธุรกิจการเงินและการธนาคารขึ้น นับว่ามีบทบาทสำคัญอย่างมากต่อประวัติศาสตร์เศรษฐกิจในภาคเหนือ

ในอดีตบ้านหลังนี้มีผู้อยู่อาศัยเป็นจำนวนมาก ทำให้ภาพบรรยากาศของบ้านหลังนี้นั้นคึกคักมีชีวิตชีวาอยู่ตลอด จนกระทั่งมาถึงรุ่นของเหลน ต่างพากันแยกย้ายออกไปสร้างครอบครัวที่อื่น ทำให้

เริ่มไม่ศึกษาค้นเหมือนแต่ก่อน เหลือทิ้งไว้เพียงความทรงจำ และของโบราณบางส่วนที่ยังคงค้างและเก็บรักษาไว้ภายในอาคารนำเอาไปใช้ให้เกิดประโยชน์ อีกทั้งยังปราศจากการสำรวจและจัดเก็บวัตถุเหล่านี้อย่างเป็นระบบ

ปัจจุบันพื้นที่ส่วนใหญ่ของ “บ้านตึก” นั้นไม่ได้ทำกิจกรรมใดๆ การศึกษานี้จึงมุ่งที่จะศึกษาประวัติศาสตร์บุคคล อาคาร บริบทของพื้นที่และเรื่องราวในแง่มุมต่างๆ เพื่อนำมาจัดทำเป็นอนุสรณ์สถานและพิพิธภัณฑ์เพื่อการเรียนรู้แก่สังคมชาวเชียงใหม่ เพื่อให้กับผู้ที่สนใจทราบเรื่องราวชีวิตความเป็นมาของหลวงอนุสารสุนทร ตลอดจนได้สัมผัสกับบรรยากาศเชียงใหม่ในช่วงกำเนิดทุนนิยมถ่ายทอดผ่านสถาปัตยกรรมและสิ่งของเครื่องใช้โบราณต่างๆ ที่ได้เก็บรักษาไว้ในบ้าน เพื่อไม่ให้เสื่อมสลายไปตามกาลเวลาโดยไม่มีผู้ใดได้รับรู้ การศึกษาเพื่อพัฒนาในครั้งนี้ย่อมจะก่อให้เกิดผลดีต่อความรู้ความเข้าใจในการศึกษาประวัติศาสตร์ ที่นอกเหนือไปจากเอกสารตำราทางวิชาการ ตลอดจนยังเป็นการสร้างบทบาททางด้านการส่งเสริมประวัติศาสตร์ศิลปวัฒนธรรมล้านนาให้แก่กลุ่มตระกูลชุตินา – นิมมานเหมินท์ อันจะนำไปสู่ภาพพจน์ที่แตกต่างจากกลุ่มตระกูลพ่อค้านายทุนอื่นๆ อีกด้วย

## 1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

- 1.2.1 เพื่อศึกษาบริบทของประวัติความเป็นมา ลักษณะทางกายภาพ และสถาปัตยกรรม ตลอดจนคุณค่าความสำคัญของ “บ้านตึก” กลุ่มอาคารบ้านหลวงอนุสารสุนทร อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
- 1.2.2 เพื่อศึกษาศักยภาพและความพร้อมของ “บ้านตึก” กลุ่มอาคารบ้านหลวงอนุสารสุนทร ในการจัดตั้งเป็นอนุสรณ์สถานและพิพิธภัณฑ์เพื่อการเรียนรู้
- 1.2.3 เพื่อเสนอรูปแบบและวิธีการที่เหมาะสมในการจัดการ “บ้านตึก” ให้เป็นอนุสรณ์สถานทางประวัติศาสตร์และพิพิธภัณฑ์เพื่อการเรียนรู้

## 1.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1.3.1 ทำให้ทราบบริบทของประวัติความเป็นมา ลักษณะทางกายภาพ และสถาปัตยกรรม ตลอดจนคุณค่าความสำคัญของ “บ้านตึก” กลุ่มอาคารบ้านหลวงอนุสารสุนทร อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
- 1.3.2 ทำให้ทราบศักยภาพและความพร้อมของ “บ้านตึก” กลุ่มอาคารบ้านหลวงอนุสารสุนทร ในการนำมาจัดตั้งเป็นอนุสรณ์สถานและพิพิธภัณฑ์เพื่อการเรียนรู้

1.2.3 ทำให้ได้รับรูปแบบและวิธีการที่เหมาะสมในการจัดการ “บ้านตึก” ให้เป็นอนุสรณ์สถานทางประวัติศาสตร์และพิพิธภัณฑ์เพื่อการเรียนรู้

#### 1.4 ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้มีขอบเขตของการศึกษา ดังนี้

##### 1.4.1 ขอบเขตด้านพื้นที่

การศึกษาครั้งนี้ทำการศึกษา “บ้านตึก” กลุ่มอาคารบ้านของหลวงอนุสารสุนทร ซึ่งประกอบด้วย อาคารสถาปัตยกรรมโบราณ จำนวน 5 หลัง ตั้งอยู่ในพื้นที่ของบ้านเลขที่ 10 – 14 ถนนวิชยานนท์ ตำบลช้างม่อย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

##### 1.4.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาในบริบทเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา ลักษณะทางกายภาพ และสถาปัตยกรรม ตลอดจนคุณค่าความสำคัญ รวมทั้งศักยภาพและความพร้อมของ “บ้านตึก” กลุ่มอาคารบ้านหลวงอนุสารสุนทร ในการจัดตั้งเป็นอนุสรณ์สถานและพิพิธภัณฑ์เพื่อการเรียนรู้ของ “บ้านตึก” กลุ่มอาคารบ้านหลวงอนุสารสุนทร อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อเสนอรูปแบบและวิธีการที่เหมาะสมในการจัดการ “บ้านตึก” ให้เป็นอนุสรณ์สถานทางประวัติศาสตร์และพิพิธภัณฑ์เพื่อการเรียนรู้ ซึ่งประกอบด้วยประเด็นของเนื้อหาต่างๆ ดังนี้

- 1) ประวัติความเป็นมาของบุคคล สถานที่ และเรื่องราวทางประวัติศาสตร์
- 2) บริบทของที่ตั้งและลักษณะทางกายภาพ
- 3) แผนผังกลุ่มอาคาร ลักษณะอาคาร และสถาปัตยกรรม
- 4) สภาพและการใช้ประโยชน์ของอาคารทั้งในอดีตและปัจจุบัน
- 5) วัตถุสิ่งของเครื่องใช้ที่เกี่ยวข้องกับอาคาร
- 6) การเสนอรูปแบบและวิธีการจัดการ “บ้านตึก” กลุ่มอาคารบ้านหลวงอนุสารสุนทร ให้เป็นอนุสรณ์สถานและพิพิธภัณฑ์เพื่อการเรียนรู้

#### 1.5 นิยามศัพท์เฉพาะ

**บ้านตึก** เป็นคำที่คนในตระกูลชุตินา-นิมมานเหมินท์ มักเรียกกันติดปาก แทนการเรียกบ้านของหลวงอนุสารสุนทร หมายถึง กลุ่มอาคารจำนวน 5 หลัง ในบ้านเลขที่ 10 – 14 ถนนวิชยานนท์

ตำบลช้างม้อย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งมีเนื้อที่ประมาณ 2 ไร่ ทิศเหนือติดกับโรงพยาบาล เทศบาลนครเชียงใหม่ ทิศตะวันออกติดกับโรงเรียนคำเที่ยงอนุสรณ์ ทิศใต้ติดกับถนนท่าแพ และทิศ ตะวันตกติดกับถนนวิชยานนท์ ก่อสร้างครั้งแรกสุดโดยหลวงอนุสารสุนทรในปี พ.ศ.2412 ประกอบด้วย ดึกหลวง เรือนแถว ดึกแดง ดึกขาว และเรือนครัว ปัจจุบันเป็นที่ทำการห้างหุ้นส่วนอนุ สารเชียงใหม่ (อัน นิมมานเหมินท์, 2532)

**อนุสรณ์สถาน** หมายถึง สถานที่หรือสิ่งก่อสร้างอันเป็นภูมิทัศน์แห่งความทรงจำและสื่อสาร ใช้ สื่อความหมายเชิงสัญลักษณ์ให้ผู้มาเยือนรับรู้ถึงเหตุการณ์หรือบุคคลในอดีต เพื่อสื่อความหมายเชิง สัญลักษณ์ และเพื่อเป็นอนุสรณ์ เป็นการประกาศศักดิ์ของเหตุการณ์หรือบุคคลในอดีตให้เป็นที่ ประจักษ์ หรือเป็นการบันทึกถึงบุคคลหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นมาช้านานแล้ว (นิคม มูลิกะคามะ, 2533)

**พิพิธภัณฑ์เพื่อการเรียนรู้** หมายถึง แหล่งหรือสถานที่ที่รวมสาระความรู้ รวบรวม สงวนรักษา ศึกษาวิจัย สื่อสาร และจัดแสดงนิทรรศการ แสดงหลักฐานต่างๆ ที่เกี่ยวกับมนุษย์และสภาพแวดล้อม ให้ผู้เรียนเข้าไปศึกษาหาความรู้ ความเข้าใจและความชำนาญ โดยมีเป้าหมายเพื่อพัฒนาทักษะและ ความสามารถต่างๆ ที่จะช่วยให้บุคคลแต่ละคนสามารถเป็นผู้เรียนรู้อย่างอิสระ เรียนรู้ตลอดชีวิต ศึกษาค้นคว้าด้วยความความเพียรพยายาม และให้ผู้เรียนพัฒนาศักยภาพการศึกษาอย่างเต็ม ความสามารถ (สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ, 2549)

## 1.6 การนำเสนอผลการวิจัย

### บทที่ 1 บทนำ

บทนี้นำเสนอให้เห็นที่มาและความสำคัญของปัญหา วัตถุประสงค์ของการวิจัย ประโยชน์ที่ ได้รับการจากการวิจัย ขอบเขตของการวิจัย นิยามศัพท์เฉพาะ และการนำเสนอผลการวิจัย

### บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

บทนี้นำเสนอผลการศึกษาค้นคว้าเอกสารและทบทวนวรรณกรรม เพื่อนำเสนอสถานภาพความรู้ ที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์เมืองเชียงใหม่ยุคกำเนิดทุนนิยม และสถาปัตยกรรมแบบโคโลเนียลในล้านนา รวมทั้งบทบาทของชาวจีนในช่วงเวลาที่เกี่ยวข้องกับ “บ้านดึก” กลุ่มอาคารบ้านหลวงอนุสารสุนทร จังหวัดเชียงใหม่ ตลอดจนแนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

### **บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย**

บทนี้นำเสนอถึงกระบวนการวิจัยและเทคนิคที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ซึ่งประกอบด้วยการศึกษาภาคเอกสารและภาคสนาม เพื่อศึกษา “บ้านตึก” กลุ่มอาคารบ้านหลวงอนุสารสุนทร จังหวัดเชียงใหม่ในบริบททางด้านประวัติศาสตร์และสังคม การศึกษาวิเคราะห์ศักยภาพและความพร้อม การศึกษาเพื่อหารูปแบบและวิธีการจัดการ “บ้านตึก” ให้บรรลุเป้าหมายของการเป็นอนุสรณ์สถานและพิพิธภัณฑ์เพื่อการเรียนรู้ และการนำเสนอรูปแบบวิธีการจัดการ “ตึกหลวง” ให้เป็นพิพิธภัณฑ์เพื่อการเรียนรู้

**บทที่ 4 “บ้านตึก” กลุ่มอาคารบ้านหลวงอนุสารสุนทร กับศักยภาพของการเป็นอนุสรณ์สถานและพิพิธภัณฑ์เพื่อการเรียนรู้**

บทนี้เป็นการศึกษาทั้งภาคเอกสารและภาคสนาม ในรายละเอียดที่เกี่ยวกับความเป็นมา ลักษณะทางกายภาพ และสถาปัตยกรรม ตลอดจนศึกษาและวิเคราะห์ศักยภาพและความพร้อมของ “บ้านตึก” กลุ่มอาคารบ้านหลวงอนุสารสุนทร จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อให้เป็นอนุสรณ์สถานและพิพิธภัณฑ์เพื่อการเรียนรู้

**บทที่ 5 การจัดการกลุ่มอาคารบ้านหลวงอนุสารสุนทร ให้เป็นอนุสรณ์สถานและพิพิธภัณฑ์เพื่อการเรียนรู้**

บทนี้เป็นการศึกษาเพื่อเสนอรูปแบบและวิธีการจัดการ “บ้านตึก” กลุ่มอาคารบ้านหลวงอนุสารสุนทร จังหวัดเชียงใหม่ ให้เป็นอนุสรณ์สถานและพิพิธภัณฑ์เพื่อการเรียนรู้ ซึ่งประกอบด้วยหัวข้อต่างๆ อาทิ การอนุรักษ์ปรับปรุงอาคารสถานที่ “บ้านตึก” กลุ่มอาคารบ้านหลวงอนุสารสุนทรให้เป็นอนุสรณ์สถานทางประวัติศาสตร์ การจัดการอาคาร “ตึกหลวง” ให้เป็นอนุสรณ์สถานและพิพิธภัณฑ์เพื่อการเรียนรู้ และการบริหารจัดการอนุสรณ์สถานและพิพิธภัณฑ์เพื่อการเรียนรู้

**บทที่ 6 สรุปผลการศึกษา อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ**

สรุปสาระสำคัญของการวิจัยในวิทยานิพนธ์ อภิปรายผลการวิจัย และข้อเสนอแนะเพื่อนำผลวิจัยไปใช้และเพื่อการศึกษาครั้งต่อไปในอนาคต